

PÕLLUMAJANDUSE AJALOOST

MAAREFORM JA THEODOR POOL. 2. MAASEADUSE TEINE JA KOLMAS LUGEMINE NING VASTUVÕTMINE

Ü. OII

Maaseaduse teine lugemine Asutavas Kogus algas jällegi üldarutusega. Rahvaerakondlane J. Lõo märgib, et Lõuna-Eestis (koos Saaremaaga) on 20 rüütlimõisat, millel on maad alla 300 tiinu ja need lähevad võõrandamisele. Nende omanikeks on enamasti talupojad või kodanikuseisusest isikud. Neilt poleks vaja maad ära võtta. Kui jätta alles 300 mõisa à 300 tiinu, siis jääks nende kasutada 90 000 tiinu maad, võõrandada tuleks aga 1,4 mln. tiinu. Nii et mõisnikele jääks kasutada (mitte omandiks) vaid 6...7 % maast, millel ei ole kogu maa väljajagamisel erilist kaalu.

A. Ostra (SD) lähtub poliitilisest printsiibist: feodaalkord tuleb likvideerida. Seepärast ei tule kõne allagi, et kellelegi jääks suurmajand alles.

H. Kruus (SR) on seisukohal, et lisaks mõisamaale tuleb võõrandada ka suurtalude (üle 50 tiinu) liigsed maad.

Selle istungi põhiettekandjaks oli Jaan Tõnisson, kelle jutt on protokollitud 10 leheküljel. Muide, J. Tõnisson oli jutukas ka paljudes teistes arutlustes, mis Asutavas Kogus ja hiljem Riigikogus toimusid. Protokollis lugedes jääb mulje, nagu ei pidanud J. Tõnisson eelnevat arutelu ei millekski, tema üksi hakkab nüüd rahvale (ja Asutavale Kogule) asju selgeks tegema. Ta alustab rahvusvaheliste küsimustega, misjuures talle vahele hõigatakse: "Ärge tehke demagoogiat". J. Tõnisson vastab seepeale: "Mina pean asja nii tähtsaks, et inetud vahelehüüded mind teelt kõrvale viia ei saa."

Üks J. Tõnissoni seisukohtadest oli, et mõisakeskusi ei tohi lõhkuda ega peremeheta jätta. Sinna tuleb jätta endine omanik (kui ta pole Eesti Vabariigi reetur) ja anda talle 300 tiinu maad. Siis saaksid mõisahooned ja pargid hooldatud. Kui need riigile võtta ja hiljem maatahtjatele ära jagada, siis lagunevad mõisahooned ja võsastuvad pargid. Nendest 300 mõisakeskuse pidajast ei saa kunagi eesti rahva orjastajaid.

Sotsiaaldemokraat K. Ast pipardab keskustelu seega, et loeb ette tundmatu sõduri kirja.

"... Ainult niipalju ütleme teile sissejuhatuseks, et kui sõda ükskord vaikib ja meil võimalus koju tulla on, siis peab teil ka niisugune maaseadus valmis olema, mis täielikult meie teenetele vastab. Kui mitte, siis pühime teid elunäitelavalt kui udusulgi ja teeme omale ise maaseaduse, mis alamaid kihte rahustab. Oleme küllalt juba oodanud ja vaadanud, kas teil tuleb mõistus pähe või mitte. Kuid nähtavasti ei saagi vist tulema, enne kui juba liiga hilja on. Aupaklikult jne. Siis ärge mitte urisege, et teile väga palju haavu lüüakse jne., teadke siis seda, et teie olete seda kõike kuhjaga ära teeninud ja olge sellega rahul."

Järgmisel istungil kritiseerib V. Ernits (SD) J. Tõnissoni. Ta ütleb, et maa võõrandamise ja väljajagamisega tuleb kiirustada, muidu võime sattuda kas idast või läänest pealesurutavasse föderatsiooni ja meie maareform jääb teostamata.

J. Ploompuu nuriseb linnades tekkinud monopolide üle. Et see on nii iseloomulik ka meie praegusele olukorrale, toome tema Asutavas Kogus peetud kõne vastava lõigu vahetult ära.

"Linnas on palju perekondi, kus perekonnaisa saapaid parandab, seda teevad veel üksikud mehed ja naised. Nad teeksid seda hea meelega, kuid nahka selleks ei ole. Naha vabamüük on keelatud. Kevadest saadik müüb nahka vaid kaubandus-tööstusministeerium. Nahka saavad ainult kingsepad ja ärid, naha eest võtab ministeerium hinda, tallanaha eest 18...20 marka ja pealsenahast 60...70 marka. Nahaasjandus on seega ministeeriumide korraldusel kingseppade monopoliks tehtud ja harilik inimene täielikult kingsepa meelevalla

alla antud. Nad võivad saabaste pealt nii palju teenida kui soovivad, sinna midagi parata ei saa. Paljud oleksid ise oma saapaid parandanud, kuid nahapuudusel seda teha ei saa.”

K. Päts (Maaliit) arutab seadust juristina. Eelnõu suureks puuduseks peab ta ikkagi asjaolu, et võõrandatud maad satuvad pikaks ajaks *negotiorum gestores*'te hoole alla. Teiseks, ilma riigi poolt antava rahalise abita ei saa väikemaapidajate jalgu alla. Seadus ei luba tal aga teha maa peale laenu.

K. Päts ütleb ka välja, et tema jutt pahempoolsete peale ei mõju, ta konstateerib enda ja oma erakonna seisukohti.

Kui jätta mõisakeskused endise omaniku kätte (nagu J. Tõnissoni erakondki välja pakkus), siis saavad nad hooldatud, vastasel korral palju neist laguneb.

J. Lattik (KRE) väidab, et meie maareform saab olema kõige radikaalsem, mis kultuurmaades on kunagi teostatud. Mitte kuskil ei ole kõike riigile üle võetud, mis üle võtta annab. Kirikumaid ei tohi tasuta võõrandada, sest koguduste eraomandus on olemas. Koguduste maa ei ole riigimaa. Ta märgib, et koguduste käes on umbes 39 000 tiinu, millest pool on kirikumõisate, teine pool talumaa. Peale selle on veel *armuadrad*, mis on kirikuõpetajate leskedele määratud.

Kristlik rahvaerakond ei ole koguduste maade vähendamise vastu. Kui vaja, tuleb lasta koguduste talud müügile. Raha läheb kogudusele. Kirikumõisates üle normi olev maa kuuluks raha eest võõrandamisele. Kogudused on Eestimaa kõige vanemad eraomanikud ja neilt maad ära võtta võimu nimel võib, kuid õiguse nimel mitte, õigus aga jääb, võim ei jää. “Ka rumalus on jumala and ja seda ei tohi kurjasti pruukida.”

Rahvaerakondlaste ettepanekutel peatub pikemalt tööerakondlane A. Anderkopp. Ta diskuteerib J. Tõnissoniga. Kasutades Riia Polütehnikumi professori W. v. Knieriemi klassifikatsiooni, räägib Tõnisson väike-, kesk- ja suurpõllumajapidamisest. Selle järgi väikepõllumees teeb ise, keskpõllumees juhib, aga ise ei tee, suurpõllumees aga ei juhi ega ei tee ka ise. Mõisakeskusest kujuneksid keskpõllumajapidamised, kus omanik on tööjuhiks.

A. Anderkopp arvab aga, et praegu ei pea selline jaotus enam paika. Mõisakeskuste (150 tiinu põldu) allesjätmine säilitaks mõneti feodaalkorda. Nende omanikest kujunevad uued mõisnikud.

Esseeride peaideoloog Hans Kruus on suurpõllumajapidamiste pooldaja. Praegu võib väiketootmine küll ka suurtootmisega võistelda, kuid mitte tulevikus, s.o. tehnikaajastul.

H. Kruusi seisukoht on: mõisad tuleb anda töötajate ühingu kätte.

A. Onton on tegelik põllumees, kes kuulus SD-sse. Ta toonitab, et maarahvas on maareformi poolt, maa järgi on väga paljudel soovi, ilma et selleks mingit kihutustööd tehtaks. Tal on üks ettepanek: mõisate ülevõtmisel tuleks anda need kohe maasaajate ühingu kätte. Las nad harivad maad ja peavad loomi niikaua ühiselt, kuni maad on välja jagatud. Mingeid *negotiorum gestores*'eid ei ole vaja.

Pikalt esineb jälle J. Tõnisson (4 lk. protokolli). Ta nullistab A. Anderkopi seisukoha ja nõökab V. Ernitsat: “Mine vaidle nüüd niisuguste asjadega. Teine niisamasugune õhuvehk-leja on härra Ernits. Tema muudkui oletab ja järeldab. Tema saab kõigega toime filoloogi raamatutarkusega asjast filosoferides.”

Tõnisson hindab maatahtjaid 30...40 tuhandele. Kui anda igale 30 tiinu, jääb maad rohkem üle, kui kulub 300 mõisakeskuse (à 300 tiinu) jaoks. Järelikult mõisakeskuste säilitamise vastu ollakse poliitilise, mitte majandusliku põhimõtte pärast.

Lõpetuseks ütleb J. Tõnisson, et sinne arutelu on muutunud sõnademänguks, keegi selles midagi järele ei anna. Just nõnda ta oligi. Kuigi need vaidlused selgitasid erakondade ja üksikute saadikute seisukohti, oleks võinud juba augusti algul maaseaduse vastu võtta, ootamata oktoobrikuud. Tulemus oleks olnud sama.

Järgmisel kokkutulekupäeval vaidles üle kümne saadiku, enamasti ikka needsamad, kes juba varem oma jutud ära rääkinud olid. Alustas A. Jürman. Ta toonitab veelkord Maaliidu seisukohta, et maad võime küll kõigile tarbijatele kohe anda, palju raskem ülesanne on aidata maasaajad jalgadele.

Saksa partei esindaja M. Bock toonitab veelkord, et kavandatava maareformi eesmärgiks on balti-saksa rahvuse allasurumine. Selle taga on šovinism. Ta on nõus, et agraarreformi on vaja, kuid mitte nii, nagu siin tehakse. Tuleks määrata, kui palju maad mõisatele jätta ja kui palju läheks väiketootjate kätte. Kõneleja arvates võiks mõisatele jätta 20...30 % maast.

Rahvaerakondlane J. Reinthal juhib kõigepealt tähelepanu sellele, et maaseaduse arutelust ei ole seni valitsus osa võtnud. On tõepoolest huvitav, et kuu aega on vaieldud, aga põllumajandusminister Th. Pool ei ole veel suud lahti teinud. Aga mida ta lisada saaks. Tema on oma põhimõtted Tööerakonna omadega ühendanud ja need on projektina Asutavasse Kogusse esitatud.

Ettekandja toonitab veelkord, et pärast mõisate ülevõtmist ei saa juttugi olla, et endised valitsejad jäävad siia usaldusmeesteks.

J. Lehtman (TE) selgitab Sangaste mõisa lugu. Juba enne maaseadusega tegelemist oli mõis kaheks jaotatud: esiteks 30-tiinune sordiaretus ja katsetööd teenindav maaüksus (põld), mis oli omaniku käes ja teiseks põhiosa mõisast, mis oli välja renditud. Et segastel aegadel lahkusid nii omanik kui ka rentnik, läks mõis põllutöoministeeriumi hooldusse. Nüüd on krahv F. Berg tagasi pöördunud ja talle jäetakse see maa, mida ta ise pidas.

Maaseaduse komisjoni aruandja J. Zimmerman lükkab tagasi seisukoha, et Põllutöoministeerium ei tule toime ülevõetavate mõisate hooldamisega. Praegu on Põllutöoministeeriumi hoole all umbes 200 mõisat. Kui liitub veel 800 mõisat, suudetakse ka nendega toime tulla. Statistilisi andmeid on 119 ülevõetud mõisa kohta. Nende käes oli 1919. a. umbes 20 000 tiinu maad (12 000 mõisamaa ja 8000 väljajagatud maa), millest sööti jäi 2664 tiinu, vaatamata sellele, et kevadel ei jätkunud ei seemet ega hobuseid. Asjaosalised ei jäänud ootama, et riik neid annab, nad oskasid ka ise (töenäoliselt päristalupidajatelt) üht kui teist hankida või ajutiseks kasutamiseks saada.

Kalkulatsioon näitab, et maal on praegu 471 000 inimest, kellel maad ei ole. Arvestatud keskmist pere suurust, saame kokku 100 000 statistilist peret. Välja võiks jagada umbes 26 000 talu (keskm. suurus 21,5 ha). Maatahtjatest puudus ei tule, vaid maast tuleb ka siis puudu, kui me kõik mõisamaad ära jaotame. Mõisatele ei saa midagi jätta.

Ülejärgmisel istungil (29. augustil) hakatakse § 1 kohta tehtud ettepanekuid hääletama. Ettepanekuid on ühtekokku 10.

H. Kuusner (RE) viitab asjaolule, et Rahvaerakonna ettepanekust on § 7 välja jäetud, see aga kuulub koos esimese kuue paragrahviga blokki, mis vastab komisjoni ettepaneku esimesele paragrahvile. Juhataja loeb nüüd selle paragrahvi küll ette, kuid jätab nimetamata, et see ka nüüd koos eelmistega hääletamisele kuulub. Hiljem annab selline talitamisviis rahvaerakondlastele õiguse nurisemiseks.

Kolm nendest ettepanekutest – komisjoni, Rahvaerakonna ja Maaliidu omad – välistasid üksikult ja seepärast paneb juhataja A. Birk (RE) nad üksikult hääletusele. Rahvaerakonna ettepanek sai 22, Maaliidu ettepanek 16 ja komisjoni ettepanek 61 poolthäält. Seega oli viimane vastu võetud ja kaks esimest tagasi lükatud.

Hääletatakse võõrandamata jääva maa suurust. Kas seda oli vaja teha, on küsitav, sest eelnevalt võeti ju vastu komisjoni ettepanek, milles võõrandamata jääva maa suurus oli määratletud. Siin on järgnevad ettepanekud: 1) mitte üle 150 tiinu põldu (maaseaduse komisjon), 2) mitte üle 150 tiinu maad (sotsiaaldemokraadid), 3) mitte üle 50 tiinu maad (esseerid), 4) mitte üle 300 tiinu maad (Rahvaerakond). Ükski ettepanek vajalikke häali ei saanud. Järgnevalt hääletatakse poolt ja vastu põhimõttel. Tulemused: 1) +20 -48, 2) +39 -48, 3) +36 -51, 4) +29 -61. Mitte ükski ettepanek ei saa jällegi vajalikke poolthääli.

Koosoleku juhataja A. Birk tahab panna komisjoni ettepaneku tervikuna koos kahe parandusega hääletamisele. Loeb selle veel ette, kuid sellega ei olda nõus.

Lärm läheb suureks, juhataja kõlistab korduvalt kella ja lõpuks teeb veerandtunnise vaheaja.

Vaheajal annavad J. Tõnisson ja J. Teemant kirjalikud ettepanekud sisse, et nende erakondade ettepanekud tervikuna ja parandusteta läheksid hääletusele. Need avaldused lükatakse aga tagasi.

H. Kuusner (RE) toob välja, et on vaja hääletada Rahvaerakonna eelnõu § 7 sissevõtmist. Ettepanek lükatakse tagasi.

A. Birk paneb hääletusele Maaliidu ettepaneku, mis tükk aega varem oli juba ette loetud (jätta võõrandamata maa kuni 300 tiinuni, kui hooned on olemas). Enamus on vastu.

J. Tõnisson võtab sõna. Ta toonitab jällegi, et Rahvaerakonna ettepanekut tervikuna ei hääletatud, sellest loeti ette 6 esimest punkti, seitsmes jäeti ära. Rahvaerakonnal on õigus nõuda oma ettepaneku tervikuna hääletamist. Kuivõrd seda ei tehtud, siis lahkub erakond koosolekult.

J. Lattik selgitab, et tema erakonna ettepanek mahtus Rahvaerakonna ettepanekute sisse. Et Rahvaerakonna ettepanekut ei lastud tervikuna hääletusele, siis ka nemad lahkuvad.

Lõpuks jõutakse § 1 lõpliku hääletuse juurde. Et vastasrinde saadikud lahkusid, võetakse see paragrahv kergesti vastu.

Sellel koosolekul tulid lõhed erakondade vahel eriti teravalt esile ja hakkas selguma, et kompromisse ei otsita. Et vasakpoolsetel oli Asutavas Kogus kindel enamus, oli ilmne, et kindlalt võetakse vastu nende ettepanekud, Rahvaerakonna, Kristliku Rahvaerakonna ja Maaliidu omad jäävad aga kõrvale.

Teiselt poolt tuleks märkida aga seda, et ettepanekute hääletamise kord ei olnud lõpuni läbi mõeldud ega läbi arutatud, siin tegi koosoleku juhataja A. Birk vigu. Segadused on vahepeal olnud nii suured, et need on ka protokollis vormistamist häirinud.

Järgmisel koosolekul, kus arutatakse teist paragrahvi, mis käsitleb võõrandatud maa ja inventari ülevõtmist, on J. Tõnisson jälle kohal ja asub kohe kõnetooli (sellest esinemisest on vormistatud kolm ja pool lehekülge protokollis). Jutu mõte on ikka seesama, mis varem: kogu maad ei ole vaja korruga mõisatelt ära võtta. Kui seda teeme, jäädakse nii ülevõetud maa harimise kui ka liikuva varanduse hoole all hoidmisega hätta. Põllutööministeerium ei tule selle ülesandega toime.

Nähtavasti loeb J. Tõnisson oma ettekannet paberilt, sest korruga palub ta rohkem valgust, ta ei nägevat. Selle peale hüüab saalist K. Ast: "Viies kord räägite sedasama ja veel ei ole peas!" – "Ah neljas või viies kord räägin sedasama, ma mõtlen, et ma peaksin veel mitu korda kõnelema, enne kui aru saadakse," on J. Tõnissoni vastus, "võetagu 100 mõisa ja hakatagu iga kohta otsuseid tegema. Ei või teha sellist otsust, millest valitsus jagu ei saa."

J. Tõnissoni järgi on kõnepuldil J. Uluots, kes ütleb, et arutatavas punktis on kaks momenti: 1) millal vara võõrandatakse ja 2) kelle kätte ülevõetav vara läheb. Esimesel momendil on nii sise- kui välisriiklik tahk. Sisetülisid võib küll administratiivselt lõpetada, kuid see ei ole demokraatia. Küllalt ebameeldivad on rahvusvahelised sekeldused, nii nagu need tekkisid Rottermanni leivatehase ülevõtmisega. Paljud mõisad kuuluvad välismaalastele. Ta ei usu ka *negotiorum gestores*'esse. Ta ütleb, et juriidilisest seisukohast lähtudes ei saa ta selle paragrahvi poolt hääletada. Lõpuks küsib ta: "Kas seaduse tegijad võtavad enda peale ka vastutuse, mis see endaga kaasa toob?"

Tööerakondlane P. Johanson arvates on Põllutööministeerium võimeline vahendajana vara oma hoole alla võtma. Praeguseks ülevõetud mõisates lonkab töö seetõttu, et juba enne ülevõtmist olid need mõisad kõige kehvemad.

Oma erakonnakaaslast toetab A. Anderkopp. Ta selgitab veel *negotiorum gestores*'t, see on juriidiline isik. Mõisaomanikke ei tehta *negotiorum gestores*'eks, aga nad vastutavad kui *negotiorum gestores*'ed.

J. Uluots (ML) ei saa rahu, ta esineb sellel päeval veel kahel korral. Lõpetab sellega, et kui Asutav Kogu võtab selle seaduse vastu, siis rikutakse kodanike õigusi. Luuakse seisukord, mida ajalugu tunneb *servus publicus*'e (avalik ori) nime all.

Lõpusõnaga selle paragrahvi kohta esineb J. Zimmerman. Paragrahvi vastuvõtmine ei ole ohtlik. Põllutööministeerium jagab ülevõetud maad ja inventari kiiresti välja, ainult sõduritele antav maa jääb mõneks ajaks Põllutööministeeriumi hoole alla, sest sõda veel käib ja sõdurid ei saa kohe maad harima tulla.

Juhataja A. Rei formuleerib hääletamisele minevad ettepanekud. Ettepanekuid on kolm: 1) komisjonilt, 2) Rahvaerakonnalt, 3) Saksa Erakonnalt. Kaks viimast lükatakse tagasi, komisjoni ettepanek võetakse vastu T. Kalbuse vormilise parandusega.

Minnakse edasi 3. paragrahvi arutamise juurde. Eelnõus kõlab see paragrahv nii: *Selle seaduse väljakuulutamise päevast peale ei või Eesti Vabariigi piirides ilma Põllutöoministeeriumi loata keegi eraomaduses olevat maad müüa, osta, kinkida, rentida ega võlgadega koormata.*

T. Kalbus (TE) arvab, et selle paragrahvi võiks välja jätta, sest kehtib analoogiline Kerenski-aegne seadus. Talle vaidleb vastu J. Jans (SD): Kerenski-aegsetele seadustele ei maksa tugineda, need tuleb kaasajastada. Ka J. Uluots (ML) analüüsib juriidilisest aspektist Kerenski-aegset seadust ja leiab, et see seadus ei klapi täiel määral sellega, mida meie praegu taotleme.

Nüüd saab jutujärje oma kätte jälle J. Tõnisson. Tema selgitab kõigepealt, et müük-ost ei ole hangeldamine. Hangeldamise jutt võib ju õige olla, aga see ei kuulu antud olukorra juurde. Paragrahv keelab maa müügi-ostu, seega ei või ka talupidaja maad müüa teisele talupidajale. Talupidajate vahelisi ostu-müügi tehinguid tuleks näha ajutistena, kui see üldse vajalik on. J. Tõnisson teeb ettepaneku: määratleda piir suurmajapidamise ja väikemajapidamise vahel ja keeld kehtestada ainult suurmajapidajatele.

Põllutöoministri abi (asetäitja) J. Lehtman arvab, et see paragrahv peab olema Kerenski-aegsetest seadustest täielikum. Põllutöoministeerium esineb selles küsimuses edaspidi uue seaduseelnõuga. Maareformi läbiviimise ajal ei saa maa ostu-müüki lubada, ärimehed hakkaksid maad üles ostma, põline maatamees jääb ilma maata.

Lõpuks saab sõna J. Meyer (SP), kes arvab, et paragrahv 3 peaks käima mõisate, mitte võõrandatava maa kohta.

Kui lõpuks jõutakse hääletamiseni, selgub, et tükk tööd on asjatult tehtud: paragrahv hääletatakse maha (46 häält mahahääletamise poolt, 36 vastu).

Paragrahvid 4 ja 5 käsitlevad mõisate ülevõtmisega riigile ületulevaid kohustusi ja võlgasid.

J. Jans (SD) arvab, et: "Meie rahval ei ole mingit kõlbuslikku kohustust mõisnikele veel maksta, nad on seadusvastasel teel kümnekordselt maahinda osanud teha".

A. Anderkopp (TE) kahtlustab blankovekslite väljaandmist, neid riigiomaduseks pole nähtavasti võimalik üle viia. Mõisnik on ilma nimeta pantkirja välja andnud, mille edasiandmist ei saa kindlaks teha.

Et jutu sees ei diskuteeri A. Anderkopp J. Uluotsaga, on ootuspäratu, et ta lõpetab nii: "Mina ütlen, isand Uluots, mina ei saa Teiega ühist keelt kõnelda".

J. Uluots ei näi sellest välja tegevat. Ta pole rahul sellega, et eelnõu näeb ette ka mõisatest eraldatud talude võlgade üleminekut riigile. Miks koormata riiki talude võlgadega.

Paragrahv 5 ütleb, et: *riik võtab oma kanda krepostiraamatutes seaduslikult ingrosseeritud võlad ainult võõrandatava maa hindamise määrani selle seaduse järele: üle selle määra ulatuvad võlad kustutatakse krepostiraamatust maha ja tunnistatakse endise omaniku isiklikuks võlaks.*

Ka K. Baars (TE) palub selle paragrahvi välja jätta, sest Tööerakond töötab selles asjas välja eri seaduseelnõu, millega tuleb välja 3. lugemisel.

K. Parts (RE) arvab, et antud kujul seadus ei sobi. Me ei tea, kui suur võõrandatava vara väärtus on. Eelnõus tahetakse tasu määrata tuginedes maksurubladele, mida kapitaliseeritakse 6 %-ga. Kui võtta see paragrahv vastu, võib juhtuda, et maaomanike võlad jäävad suurel määral õhku rippuma.

Sotsiaaldemokraatide seisukohta väljendab J. Jans, kes arvab, et seda paragrahvi päriselt välja jätta ei või. Kui seda teha, siis peab olema mõne teise paragrahvi juures vastav selgitus. Ta räägib ka maahinna vastu, see toob riigile võla selga. Vastupidise seisukohaga tuleb välja J. Lõo (RE). Paragrahvi võib küll muuta, kuid riik peab võtma need võlad oma kanda. See võlakooem ei ole aga nii suur, et riik selle all kokku variseks, s.o. 82 mln. marka.

Sellest pool on krediitkassade, pool eravõlad. Nii et riik võtab enda kanda võõrandatava maa peale tehtud ja krepostiraamatus seaduslikult ingrosseeritud võla.

M. Bock (SE) ei ole eelkõnelejaga nõus ja nõuab, et riik võtaks enda kanda kõik krepostiraamatutes fikseeritud võlad. Ta annab ka oma ettepaneku kirjalikult sisse, kuid et see on saksa keeles, siis koosoleku juhataja L. Olesk seda vastu ei võta. Tekib vaidlus, kuid L. Olesk ei anna alla.

Paragrahv 5 võetakse vastu nii, nagu komisjon selle arutamiseks välja pakkus.

Minnakse § 6 juurde. Siin on jutt pärast 12 juulit 1917. a. tehtud kreposteerimata müügilepingute maksusetuks tunnistamisest. J. Uluots soovib saada täiendavat selgust, miks see paragrahv peab maaseaduses üldse olema. Ta kahtleb, kas üldse on selliseid lepinguid, mis on tehtud enne 12. juulit 1917 ja praegu veel kreposteerimata. K. Parts toetab J. Uluotsa. Lepingute kreposteerimine oli vahepeal takistatud, saksa okupatsiooni ajal ei nõutud mingit kreposteerimist. Hiljem hakkasid sakslased küll kreposteerima, kuid võtsid selle eest 3 % müügihinnast. Seetõttu jäeti lepingud kreposteerimata. Nüüd on aga asja-ajajad kadunud ja mine tee kindlaks, mis õige, mis mitte.

Ka K. Baars (TE) ei ole selle paragrahviga nõus. Ta esitab oma sõnastuse. H. Kuusner (RE) soovib paragrahvi välja jätta. Ta toob näite. Sindi vabrik ostis Tammiste mõisa mitte fiktiivselt, vaid selleks, et saada endale turbaraba juurde. Leping jäi kreposteerimata. Nüüd aga oleks vale see tehing tühistada.

T. Kalbus (TE) toetab K. Baarsi redaktsiooni.

J. Teemant (ML) ütleb, et paragrahv 6 käib mineviku kohta. Läbielatud aegade tehinguid ei või seadusega ebaseaduslikuks tunnistada, sest omal ajal olid need asjad seaduslikud. On niisugune põhimõte: seadus tehakse tuleviku, mitte mineviku kohta. Meil ei ole õigus tühjaks tunnistada seaduslike tehinguid, mis tehti enne vabariiki.

J. Lõo (RE) selgitab: 12. juulini 1917 võis maad vabalt osta-müüa. Sealt edasi lõpetati maa ost-müük väljapool linna piire. Seepärast peaksid kõik tehingud, mis tehti enne nimetatud kuupäeva jõusse jääma, ka sel juhul, kui müüdüd maa mõisast veel lahutatud ei ole. Teine asi pärastiste tehingutega, kuid neid on vähe. Soovib selle paragrahvi nii vastu võtta, nagu komisjon ette pani.

J. Lõo seisukohast ei saa aru J. Uluots. Tekib küsimus, kas need ostu-müügi load, mida saksa okupatsiooni ajal anti, on seaduslikud. Mõned ei tahtnud sakslastega asja ajada ja seetõttu ei kreposteeritud ostu-müügi tehingut. Ka talude ost-müük on vahel kreposteerimata, talu aga ära võtta pole õige. Ta toob näiteid ka turbaraba ostu kohta, mis toimus hiljuti. Õeldut arvestades soovib kõneleja selle paragrahvi seadusest välja jätta.

J. Zimmerman (TE) seletab, et see paragrahv võeti sisse seepärast, et takistada fiktiivset maa äraandmist mõisniku poolt enne maareformi. On olnud juba juhtumeid, et kontrolli alla võetud mõisate omanikud esitasid Põllutööministeeriumile maa müügilepinguid.

Istungit juhatanud L. Olesk paneb J. Uluotsa ettepaneku hääletamisele. See ei lähe läbi. Ka K. Baarsi ettepanek ei lähe läbi. Lõpuks läks hääletamisele komisjoni poolt esitatud paragrahvi algvariant. Ka see ei läinud läbi, sai vaid 30 poolthäält. Algas teine hääletamisvoor. Esmalt hääletati komisjoni ettepanekut: +34 -16, seega oli komisjoni ettepanek vastu võetud.

Paragrahvid 7...11 lähevad hästi kiiresti hääletamisele. Esimesed kaks neist hääletatakse maaseadusest välja, kolm viimast võetakse paari vormilise parandusega vastu.

Väga tähtsaks kujunes aga 12. paragrahvi arutamine, mis on sõnastatud nii: *Riik võõrandab maad ja inventari tasu eest. Väljavõte: Tasuta võõrandatakse: a) koguduste, usutunnistuste, kirikute ja kloostrite maad, b) majoraat- ja fideikomissmõisad, c) Rootsi valitsuse poolt võõrandamisele määratud ja 30. augustil 1721 Nystadtis Vene ja Rootsi valitsuse poolt allakirjutatud rahulepingu § 11 alusel mõisnikele tagastatud ehk hiljem Vene riigi poolt nendele kingitud mõisad, d) kõik mõisate päralt olevad talu-, orjuse-, kvoote- ja kuuendikumaad.*

Esimesena sõna võtnud L. Olesk (TE) teeb ettepaneku, et tasu küsimus tuleb eriseadusega lahendada. Inventar ja maa küsimused tulevad teineteisest lahutada, inventari eest tuleks igal juhul tasuda.

Saksa erakonna esindaja K. Koch arvab, et igasugused piirangud tuleb maha tõmmata, kõigile tuleb maa ja varanduse eest tasuda.

Sotsiaaldemokraadid nõuavad, et nii maa kui inventar võõrandataks tasuta. Töörahvas on juba tuhandekordselt maa eest maksnud. Kui arvestada, et 1200 mõisas on keskmiselt 50 moonakat, kellelt igal aastal mõis jättis töötasust välja maksmata 50 rbl., siis aastas röövis mõis kogusummas 3 mln. rbl. Saja aastaga teeb see 300 mln. rbl., mis on mitu korda rohkem, kui me praegu mõisale maksta tahame.

J. Lõo (RE) on vastu sellele, et tasuküsimuses uut seadust tegema ei hakata, see olgu ikka maaseaduses kirja pandud.

J. Lattikule (KRE) ei anna ikka rahu kirikumaade tasuta võõrandamine. Miks on maa jaotatud kolme klassi: 1) valdade, maakondade ja heakstegevate organite maa – see jääb võõrandamata, 2) rüütlimõisate maa – see võõrandatakse tasu eest, 3) koguduste ja kirikute maa – see võetakse tasuta ära. Miks ei ole kirik heategevaks organisatsiooniks arvatud, mida ta ju ometi aastasadu on olnud? Kirik on kõige vanem ja kõige suurem heategev organisatsioon. Kirikutegelaste seas on palju neid, kes on kindlalt eesti rahva ajalukku läinud.

V. Ernits (SD) toonitab, et kirik ei ole riiklik asutus, see on eraasi. Kirik on küll heategevust edendanud, kuid sellel edendamisel on oma erimaik juures, mida ei saa heaks kiita. Me ei saa kirikuteeneid mitte lahtiste kätega vastu võtta.

L. Olesk (TE) teeb J. Lattikule kriitikat, öeldes, et turul vanade naiste seas olete Te küll suur mees olnud, kuid kirik on oma positsiooni ja varanduse seeläbi saanud, et ta mõisnike ori on olnud. L. Olesk kahtleb, kas usuteadus üldse mingi teadus on.

L. Oleski jutt paneb teise Kristliku Rahvaerakonna esindaja A. Kapi rääkima. Ta nendib, et kus usuküsimusi arutatakse, seal tuleb ikka suur armastus või viha esile ja ta hakkab omakorda selgitama, milles avaldub kiriku heategevus (kurtummade koolid, pidalitõbiste ja nõdrameelsete varjupaigad).

J. Zimmerman oma lõpusõnas toob veel välja maaseaduse komisjoni seisukohad: maa eest tuleb mõisnikele tasuda, kirik ei ole oma maad ostanud, selle eest ei tule tasuda, Rootsi ajal võõrandatud mõisate eest (mis hiljem kellelegi kingitud) ei tule samuti tasuda.

Hääletamise esimeses ringis ükski ettepanek läbi ei läinud. Üldse hääletati 4 ettepanekut: a) komisjoni ettepanek, b) J. Jansi ettepanek (tasuta võõrandamine), c) K. Kochi ettepanek (kõik maad võõrandada tasu eest), d) L. Oleski ettepanek (selles küsimuses välja töötada eriseadus).

Teises ringis saab kõige parema tulemuse J. Jansi ettepanek: poolt 33, vastu 41 häält. Aga sellest ei piisa. Sotsiaaldemokraadid võtavad oma ettepaneku tagasi ja ühinevad L. Oleski ettepanekuga, mis kolmanda ringi hääletamisel ka läbi läheb (47 : 27).

Inventari eest tasumaksimine otsustatakse hääletamisel positiivselt.

Paragrahv 13 ja 14, mis käsitlevad maa eest tasu maksmise aluseid, lükatakse kõrvale, sest ka need peavad lahendamist leidma eriseaduses. Mõnevõrra vaidlust tekitab aga paragrahv 15, milles on juttu inventari eest tasumise alustest.

Komisjoni ettepanek võetakse häälteenamusega siiski vastu. Paragrahv 16 määratleb eluta inventari hinna. Öeldakse, et aluseks võetakse ostuhind. Kui inventar on vananenud, hinnatakse vananemisprotsendi abil asja väärtus alla.

A. Jürman (ML) väidab, et ostuhinda on raske kindlaks teha, millele J. Zimmerman vastab, et seda ei hakatagi konkreetselt tegema, vaid võetakse ostmisaegne turuhind.

Paragrahv 17 fikseerib hindamiskomisjoni koosseisu: 1) Põllutöoministeeriumi esindaja, 2) maakonnavalitsuse esindaja, 3) vallanõukogu esindaja. Võib olla veel omaniku esindaja ja eksperte.

Järgnevalt kerkib päevakorda võõrandatud maa kasutamise küsimus. Paragrahv 19 on vormistatud alljärgnevalt:

Riigimaa antakse: a) põllumajapidamiseks põliselt tarvitada väikemajapidamiste näol, b) haridus-, omavalitsus-, kaubandus- ja tööstusasutustele pikaajaliseks tarvitamiseks, kui ka artellidele ülesharimiseks, c) rendile lühikese aja peale üksikutele isikutele, d) riik võib maid ka oma kätte pidamiseks jätta.

Sõnavõtte alustab J. Tõnisson. Tema etteastest on jäänud 6,5 lehekülge protokoll.

Algul kaitseb ta rahvamajanduse huve. Sellest tulenevalt ei või kogu mõisamaad korraga võõrandada. Kas anda maa põliselt rendile või eraomanduseks, on vaieldav küsimus. Kultuurmaades tuginetakse maa eraomadusele, rent on neis maades, kus rahvast liiga tihedalt. Kui tahetakse maaküsimust kiirelt lahendada, siis sobib rent.

Nüüd kukub J. Tõnisson väikemajapidamist kiitma. Esialgu teeb ta seda

A. Eisenschmidt doktori töö põhjal, siis haarab ka näidismaterjali Saksamaa, Hollandi ja Prantsusmaa kohta. Talle hõigatakse saalist vahele, et asi on ümberpöörduvalt, millele

J. Tõnisson vastab, et mitte mingit ümberpööramist ei ole. Ta lubab teadustööd välja tuua, aga kui talt tahetakse autoreid teada, ei tule tal nimesid järsku keele peale. Ta ütleb vaid, et need tööd on tal kodus olemas ja võib hiljem laua peale panna (keegi nähvab: "Kas oma tööd?").

Kõneleja jutus algavad pooled laused tingimusega "*Kui meie nüüd...*" ja siis tuleb see ja see. "*Kui teie tahate nüüd vastu vaidlema hakata, siis teete teie asjata tööd. Sest need on tõsiasjad, mootoriliselt tuntud asjad ja selle vastu ei saa vaielda.*"

Vahepeal on pr. Kurs-Olesk midagi sekka hõiganud, mille peale J. Tõnisson nähvab: "*Noh vahest Teie Kurs-Olesk, tulete oma tugevusega ja näitate, mis teil õelda oleks. Aga vaadake, kui meil lugu nii on, et meie oma majapidamist tõesti tahame viljakaks teha ja sellele meil iseäralikku lootust ei ole põlise rendi abil, teistelt maadelt aga just kuuleme, et põllutöö intensiivsus edeneb põhjalikult seal, kus majapidamine eraomanduse alusel on rajatud, siis on iseenesest selge, et meie mitte ei peaks ainuüksi põlise rendi kujul seda katset tegema. Meie oleme selle poolt, et lubataks eraomand, aga me ei takista neid, kes tahavad maad pidada põlise rendi alusel*".

Omajagu juttu kulub oratoril rooma ja germaani õiguse selgitamiseks. Rooma õigus on kõige sirgjoonelisem: omanik võib oma varandusega teha, mida tahab. Germaani õigus on piiratum, eraomandust piirab üldsuse huvi.

"*Kui me anname võõrandatud maa eraomandina välja, siis võib sellise klausli kehtima panna, et seda maad müüa ainult riigile. Riigikontrolli võib kehtestada ka erametsade üle.*"

Järgmisena kõneleb maaliitlane A. Jürman. Ka tema esinemisest on tehtud nelja-leheküljeline protokoll. Ta toonitab kõigepealt, et põllumees teeb ainult siis hoolega tööd, kui tema töövaeva tulemus talle kindlustatakse. Rentniku suhtumine on pealiskaudne, ka siis, kui anda talu 10 aastaks rendile. Maa põlise tarvitamise mõiste on väga veniv. See ei taga põllupidajale täielikku kindlustunnet. Renti võidakse ülemäära tõsta, ta ei saa kõiki laenusid teha. Maa eraomanduseks andmise vastased toovad ette, et maa hind tõuseb ja omanik saab seeläbi teenimatut kasu. Seda kasu võib aga maksustada. Osühistu näol maa kasutamine ei anna tulemust, ka riiklikust majandamisest ei tule midagi head. Maa tuleb anda väiketootjale eraomanduseks.

Elkõnelejatele vastu räägib M. Martna (6 lk. protokoll): "*Maad ei või muuta turukaubaks. J. Tõnissoni arvates on suurpõllupidamine kängumise põhjuseks. Aga Ameerikas? Mitte suurmajand, vaid feodaalkord on süüdi. Miks siin istuvad härrad ostavad suurtalusid, mitte popsikohti? Miks hr. Tõnisson mitte sauna, vaid suure talu ostis ja kui tal raha roh-kem oleks olnud, siis oleks ta Eerika asemel mõne mõisa ostnud, nagu tema parteikaaslane hr. Raamot tegi. Hr. Tõnisson ja teised väikemajandite ülistajad teavad tegelikult küll, kuhu koer on maetud*".

M. Martna osutab ka sellele, et kui maal on hind, siis mõjutab see põllumajandus-saaduste omahinda ja toidukaubad kallinevad. Seda aga ei või lubada.

Artellid ei ole alati kehvad. Näiteks toob ta Helsingi leiva ja toiduainete osühistu "Elanto", kellel on mõisu, mida ta edukalt majandab.

Nüüd järgneb nagelemine J. Tõnissoniga, milles püütakse selgusele jõuda, kes loob lisaväärtusi. Martna ütleb: “Marx ei olnud mitte loll mees, nagu mõned arvavad, ta teadis, mis ta ütles”.

Pika jutu lõpetuseks teeb Martna hoiatuse: kui me laseme maa turukaubaks muutuda, siis on seda pärast raske ümber muuta ja tagasi saada.

J. Lehtman (TE) arvab, et maa põlise rendi küsimus ei ole niivõrd majanduslik, kuivõrd ilmavaate küsimus. Eraomandus maale on ebaõiglane. Mõisate jaotamisega me purustame eraomanduse mõisates, nüüd aga tahetakse seda uuesti luua. See tekitab äritsemise. Maa müük toob ostjale igavese võla kaela. Rasketes tingimustes ostab maa ärimees, kes aga seda harima ei hakka.

Mõisa jagamisel ei suuda maasaaja maa eest tasuda, sest tema raha kulub inventari muretsemiseks ja ehitusteks.

Kõneleja osutab veel sellele, et praegu kehtivad rendimäärad ei või kujuneda maa põlise rendi määradeks, sest praegune rent on algselt paruni määratud.

Ta soovitab täiendada eelnõu teksti sellega, et väljendi *põllumajapidamiseks põliselt* asemel tarvitada väljendit *põllumajapidamiseks põliselt pärandatavalt*. Ta arvab ka, et maa kasutamise võiks määratleda eriseadusega.

M. Martna esinemine ei anna J. Tõnissonile rahu. Ta võtab teistkordselt sõna. Tõnisson arvab, et turukaubandus (maa osas) on niisugune hüüdsõna, millel tegelikku tähtsust ei ole. Maa ei muutu turukaubaks, kui maa müüki seadusega reguleerida. Tuleb kehtestada väärtuste juurdekasvumaks. Peab ka tagama, et maa peale tehtud võlgu ei saa keegi ühe hoobiga sisse nõuda, siin olgu ainult pikaajalised laenud, mida maa omanik tasapisi kustutab.

Hääletamisel võetakse komisjoni ettepanek J. Lehtmani parandustega vastu. Maa kasutamist eraomandusena ette ei nähta.

Paragrahvid 20 ja 21 lähevad paranduseta läbi, järgmine paragrahv kutsub aga vaidluse esile. See käsitleb maa andmist neile, kes seda aiana või kõrvaltööharuna kasutavad.

Järgmine paragrahv (§ 23) käsitleb maasaamise järjekorra kindlaksmääramist. Eelnõus on öeldud, et selle töö teeb ära kohaliku omavalitsuse alamaste. H. Kruus (SR) arvab siiski, et see töö jäägu maakonnavalitsuse hooleks, kuigi ettepanekud tuleksid altpoolt. J. Lehtman (TE) arvab, et lepingute tegemist ei või maavalitsuse kätte anda.

Paragrahv 24 sätestab, kes saavad maad esmajärjekorras. On öeldud, et esmajärjekorras saavad maad: 1) kodanikud, kes Eesti Vabadussõjas väerinnal iseäralikku vahvust on üles näidanud, 2) võitluses vigastada saanud sõdurid, 3) langenud sõdurite perekonnad, 4) sõdurid, kes on vaenlase vastasest tegevusest osa võtnud, tervise kaotust silmas pidades.

J. Vain (SD) tahab eelnõud täiendada sellega, et Vabadussõja kõrval arvestada ka Maailmasõda. Selle ettepanekuga siiski ei nõustutud.

Paragrahvid 25 ja 26 vaidlusi esile ei kutsu.

Paragrahv 27 määratleb, et mõisate härrasmajad ühes aedade ja parkidega on jagamata rahvuslik omandus ja neid võib ainult ühiskondlikuks otstarbeks kasutada.

Selle paragrahvi kohta arvab J. Lehtman (TE), et ühiskondlikus korras ei jõuta neid hooneid korras hoida. J. Tõnisson räägib sedasama. Seevastu H. Kruus (SR) ja J. Jans (SD) toonitavad, et need peavad rahva omanduseks saama.

Paragrahvid 28 ja 29 ei tekita vaidlusi. Vaidlus tekib, kui arutuse alla tuleb § 30, mis kõlab nii:

Maa kasutamine Eesti Vabariigi piirides sünnib seaduse poolt määratud valitsusasutuste eriteadliku järelevalve all. Maapidajad on kohustatud seadustes kindlaksmääratud piirides järelevalveasutuste juhatusi täitma.

A. Jürman (ML) leiab, et ei saa nõuda kõigi maade kasutamise üle valitsuse järelevalve sisseseadmist. Sügisel andsid Põllutöoministeeriumi ringkirja alusel omavalitsused päevakäsu põldude harimiseks, mille peale põllumehed reageerisid nii: “Teie võite ette kirjutada, mis tahate, aga meile ära määrata, millal mina või teine põllumees põldu harima peab, seda teie ei või. Tahate teie ette kirjutada, siis andke ka hobused, et üldse meie põldu saaks harida,

ehk andke inimeste tööjõudu, kes põllupidamises tarvilikku tööd teeks.” A. Jürman arvab, et see paragrahv tuleks üldse välja jätta.

J. Zimmerman seletab selle peale, et see paragrahv ei käi mitte kõigi maade, vaid riigi-maade kohta. Kui tänavu ei oleks kindlat järelvalvet olnud, oleksid pooled mõisamaad sööti jäänud. J. Lehtman täiendab J. Zimmermani, et see paragrahv käib ainult uute maasaajate kohta, sest neist ei teatud veel, mis mehed nad on.

Riigil peab kontrolli õigus olema, arvab A. Rei (SD), kuid sellisena seda paragrahvi vaja siiski ei ole. See tuletab meelde Colberti aega Prantsusmaalt, kui riik otsustas, kui pikk ja lai tohtis kangas olla. A. Reiga ühineb K. Päts. Selle paragrahvi asemel oleks vaja uut seadust, mis fikseeriks järelvalveasutused ja järelvalve ulatuse. Uue seaduse tegemise vajadust rõhutab ka N. Talts (TE). K. Ast (SD) peab paragrahvi vajalikuks, kuid sõna *maa* soovib ta asendada sõnaga *riigimaa*.

Pika jutu ajab järjekordselt maha J. Tõnisson. Ta alustab: “*Mina saan rahvasaadik Asti hingeelust väga hästi aru. Temal on nüüd jälle juhus näidata, kus võiks tarvitusele võtta sotsialistlikku korda. Ja see tahab muidugi kontroleerida, käskida ja kamandada. Sest kuidas see võiks muidu meie aja sotsialistide silmas õige olla ... Siin on lugu nõnda, et kui see paragrahv nii vastu võtta, siis võivad omale õnne soovida need järelvalve ametnikud, kui püha Bürokraatiuse käskjalad, kellel siis õigus oleks komandeerida ja igat komandat kurjast tarvitada ... Kui teie selle seaduse välja annate, siis oleks lihtne tagajärg see, et iga instruktor ja iga volitatud ametnik võiks siis karistuse alla saata põllumehi, mitte ainult kuritarvituse eest, millest Balti eraseadus räägib ja millest hr.-d Lehtman, Jürman ja Talts on kõnelnud, vaid neil on siis õigus põllumehe karistuse alla kiskuda ka selle eest, mis nad tegemata on jätnud. Õigusteaduses maksab see pro-põhimõte, et ainult seda, mis üldsusele hädaohtlik on, karistatakse.*”

Nüüd tuleb nii, et agronoom ütleb: “*Waata sina oleksid pidanud oma naeripõldu palju paremini harima, kui sa õige põllumees oleksid.*” Ja teeb selgeks oma agronoomilise asjatundmise ja “eriteaduse” abil, et see naeripõllu harija on väga rumalasti teinud. Konstrueerib kõiksugused süüid sellele vaesele inimesele kaela, kes muud ei ole teinud, kui seda, mis agronoomi arvamusel mitte õige ei ole. Järgnevad nuhtlused.

Nii kui teie selle seaduse üles panete, siis tarvitab Rahvaerakond enam kui seni oma jõudu, et näidata, kui mõistmatud seesugused määrused on.”

Paragrahvi väljajätmise poolt räägivad veel A. Rei ja A. Jürman. Hääletamisel see jäetaksegi välja.

Ka järgmine paragrahv (§ 31) jäetakse välja. Selles on juttu diferentsiaalrendi (maa teenimata väärtuse) maksustamisest. Seda peab edaspidi asendama eriseadus.

Paragrahv 32 näeb ette Maapanga moodustamist. Selle otstarbekuse osas ei kahelda, kuid kas selle loomine peab siin omaette paragrahv välja toodud olema, on diskuteeritav.

Nüüd ongi jõutud eelnõu viimase paragrahvi juurde, mis tunnistab maapõuevarad riigi omaks. Selle paragrahvi ümber tekib aga vaidlusi, J. Uluots alustab ja ütleb, et praeguste seaduste järgi on maavarad selle omand, kelle maa sees nad on. Kui maa võõrandatakse riigile, siis lähevad ka maavarad automaatselt riigi omaks. Võõrandamisel tuleks aga maavarade eest maksta. Maapõuevarade mõiste ei ole ära selgitatud. Mis on loodusvarad? Mis saab kasutusel olevatest kivimurdudest ja turbarabadest?

Nii nagu varemgi, ei ole J. Uluots ka selle paragrahviga rahul. Ta ütleb koguni, et maailmas ei ole teist nii halvasti redigeeritud seadust. Paneb ette see paragrahv välja jätta.

Hääletamine jätab aga paragrahvi sisse.

Kolmandale lugemisele läks maaseadus 3. oktoobril 1919. a. Aruandjana loeb seaduse ette J. Lehtman, kuid esialgu ei jõua ta 1. paragrahvist kaugemale, sest kohe algavad pikad sõnavõttud, justnagu poleks I ja II lugemist olnudki. Iga erakonna esindaja pureb veelkord seda konti, mis tal algusest peale hammaste vahel on olnud. Viidates oma oponentidele ütleb K. Ast mõistu: “*Vareste kohta on öeldud, et nad tihtilugu selleks kraaksuvad, et teisi omasuguseid kokku kutsuda. Me ei saa teisiti, kui peame konstateerima, et siin inimlikus ühiskonnas on kordunud loomariigi nähtused.*” Keegi saalist ei saa aru, kellele need sõnad on sihitud ja küsib: “*Aga mis teie siis kraaksute?*”

K. Ast arvab, et Rahvaerakonnal ei ole oma maareformi programmi, J. Tõnissoni jutt on kord nii, kord teisiti.

Sõna võtab ka peaminister O. Strandman. Ta teeb lühidalt, mõisad tuleb üle võtta, arvatagu välismaal sellest mistahes.

Terve istung kulub 1. paragrahvi veelkordseks aruteluks ja tehtud täienduste hääletamiseks. Vastu võeti kolm täiendust, mida tegi tööerakondlane T. Kalbus. Need parandused olid järgmised: a) võõrandamisele ei kuulu maatükid (*Landstelle*, Balti eraseadus § 597 p. 5), kui nad ei ole rüütlimõisa omaniku päralt, b) surnuaiad, kirikute ja kloostrite alune pind ühes õuemaaga, c) mõisarentnikkude päralt olev inventar, kui need rentnikud enne 11. novembrit 1918 rendilepingu põhjal mõisat ise pidasid ja kui nad ei ole rüütlimõisa omanikud.

7. oktoobri istungil esineb põllutööminister Th. Pool. Enne kui minister jõuab alustada, hõikab J. Tõnisson: "Löögivalmis!"

Alljärgnevalt toome Th. Pooli sõnavõtu täielikult ära.

Siin võttis eelkõneleja sõna ühe tähtsa küsimuse üle: kuidas maareformi tegelikult läbi viia. Selle küsimuse ümber on kõik vaidlused peajoontes esimesel ja teisel lugemisel keerlenud. Maareformi kohta on öeldud, et see liiga radikaalne on, et teda liig kiires tempos on kavatsatud läbi viia, et siin suurte raskustega tegemist on, millest meie mitte jagu ei saa (vahelehuüü: mitte maareform vaid võõrandamine). Ma räägin küsimusest terves ulatuses. On loomulik, et kui meie maaseadust tahame läbi viia, siis peame teda täies ulatuses endale ette kujutama. Et see maaseadus, mis praegu III lugemisel on, moodustab ainult maaseaduse kondikava, või kui piltlikult öelda, ehituse vundamenti ja väliseid seinu, millel sisemine varustus puudub, siis lubage seda viimast teile kujutada. Kui me tahame maaseadust õieti hinnata, siis peame meie teda täies ulatuses nägema.

Maareformi tegeliku läbiviimise juures võiksime me nelja momenti tähele panna, nelja momendi vahel vahet teha: 1) maade ja inventari ülevõtmine ja ärakasutamine ülemineku ajajärgul, 2) tükeldamine, selle põhijooned, maade väljaandmine ja tingimused, 3) abi uutele asunikkudele, abi niihästi agronoomiline kui ka majanduslik ja 4) maareformi rahaline külg.

Maaseaduse § 1 tunnistab, et kõik rüütlimõisad ja kirikumaad ühel hoobil riigi omanduseks tunnistatakse. Selle vastu on vaieldud ja sellepärast, et meil kardetakse, et meie tegelikult ei suuda mõisaid üle võtta ühel hoobil, teiseks, et riik ei suuda neid pidada ja kontrolleerida. Majanduslike põhimõtete järele on viljakuse langemist ja halbu tagajärgi karta. Ma pean tähelepanu juhtima selle peale, et tuleb vahet teha maa võõrandamise ja kasutamise vahel. Kui meie võtame § 15, siis näeme, et meil on võimalus neid maid kolme viisi ära kasutada: 1) põlisele tarvitamisele anda väikemajapidamiste kujul, 2) eriseaduse järele ühiskondlikele asutustele pikema aja rendile ja 3) eraisiku-tele lühikese aja rendi peale. Teiste sõnadega: meie ei tarvitse sugugi kõiki maid riigi omaks tunnistamisega kohe oma kätte võtta, vaid võime neid mitmel kujul ära tarvitada. (J. Tõnisson: aga ikkagi kahjuga!). Võib neid oma käes hoida või ülemineku järgul välja rentida. Neist kõiki võimalusi mitmesugusel kujul on Põllutööministeerium ette ära näinud. Nimelt ka just 3. võimalust. Tagasiandmisega saaksime meie kätte need head küljed, mida Rahvaerakond iseäranis toonitab: meil sünniks teataval määral järg-järguline tükeldamine, selle juures tarvitades lühikese aja renti (J. Tõnisson: kõige halvem rent). Seda küll, kui me võõrastele anname, kuid iseasi on, kui me endistele omanikkudele anname. (J. Tõnisson: need koorivad rohkem, sest nad tunnevad seda asja). Lubage ma seletan kohe, mis vahe on sellel, kui mõisad riigiomanduseks on ja sellel, kui nad alles jäetakse, nagu seda Rahvaerakond kavatses. Vahe on nimelt järgmine: 1) meie võtame võimaluse ära kõiksugu fiktiivseid lepinguid edaspidi teha. Sarnaseid lepinguid on praegu juba küllalt tehtud. Mõisate riigi kätte võtmisega kaob see võimalus; 2) meie saame kõik metsad täieliku kontrolli alla võtta. Sellega võime me metsi plaanikindlalt kasutama hakata, 3) avaneb meile täielik planeerimise võimalus. Praegu on meil tihti suurte raskustega võidelda planeerimise juures, sest et ühe mõisa põllud ja teise mõisa heinamaad kokku puutuvad. Kui naabermõis üle võtmata jääb, siis ei saa meie tarvilikul viisil planeerida. Kui meie aga seda teha tahame, siis tulevad mõlemad mõisad võõrandada, mõisate rendile andmisel saame meie juba teatavad tingimused nende omanikkudele ette panna.

Lõpuks on kõige tähtsam külg – inventari kindlustamine. Rahvaerakonna poolt on tähendatud, et kui meie mõisad nende pärisomanikkudele alles jätame, siis loome meie sellega teataval määral kindlustatuse, et inventari mitte ära ei hävita. Mina usun, et neid kindlustusi võib omanikule Rahvaerakonna kava järele talitades ainult siis anda, kui meie neile inventari täieliku väärtuse välja maksame. Kui meie Rahvaerakonna põhimõtte järele talitame, siis maksame aga ikkagi alla turuhinna. Mõisaomanikul ei ole järelikult selleks mingisugust huvi, et inventari ligi soetada või alal hoida. Põllutöoministeriumil on sellekohane kavatsus nüüdsel võõrandamise momendil ära fikseerida kogu inventari hulk, nagu see mõisaomaniku käest ära võetakse. Mis mõisnik produtseerib edaspidi rendi ajal, seda võib tema tööviljakus ja eraomanduseks lugeda. Meie võtame mõisad üle ja anname nad omanikule edasi rendile, sest selle seaduse põhjal on võimalik seda teha.

Veel kord korrates saame meie, kui meie mõisad omaniku käest võõrandame, ja neile uuesti rendile anname, suure hulga häid tagajärgi kätte. Nagu ma juba enne ütlesin, kaotame meie ära võimaluse fiktiivseid lepinguid teha. Edasi lähevad kõik metsad riigi kätte üle. Kolmandaks avaneb meil planeerimisvõimalus ja selle järel inventari kindlustamine. Meie võime ka kaugemale minna. Meie võime niisuguseid lepinguid teha, et näiteks rentnik on kohustatud teatava arvu loomi turule saatma. Siis võib veel rentnikule ette panna, et ta teatava hulga suguloomi peaks. Riik võidab sellega ja omandab teatavad väärtused. (J. Tõnisson: kohustab noori loomi kasvatama). Lubage mind rääkida. Selles mõttes ongi juba eeltööd tehtud. Mõisad grupeeritakse nende omaduste järele. Kus näiteks mõisaomaniku geenius suurt rolli mängib; kus sugukarja kasvatatakse või eeskujulik põllupidamine on – seal loetakse mõis esimesse gruppi. Selle järel tulevad järk-järgult halvemad majapidamised. Rendile võivad siin antud saada kõige paremini peetud põllupidamised, kuid sealjuures tuleb ka poliitilisi tingimusi silmas pidada, nimelt et mõisad mitte neile rendile ei jääks, kes meie riigi vastaselt talitavad. Mõisaid riigi käes kasutada on mitmetpidi võimalik. Praktika varal on selles suhtes mitmesugused majapidamistüübid välja kujunenud. 1) On otsekohene riigi majapidamine. Mina pean tähendama, et ministerium praegu sellel seisukohal asub, – võimalikult vähe mõisaid riigi käes pidada. Seda sellepärast, et mitte kontrolli aparati raskeks teha. Sarnane mõisapidamine on kõige soovitamam juhtumistel, kus majapidamine heas korras on. 2) Väga tihti on kõige kohasem leitud olema sarnane majapidamise viis, et karjamõisad otsekohe välja tükeldatakse, kuna peamõisad riigi kätte jäävad. 3) Mõisate tükikaupa väljarentimine. Ülemineku ajajärgul kuni mõisad lõplikult tükeldamisele tulevad, on neid kõige otstarbekohasem tükikaupa välja rentida osaihisuste kätte. Need osaihisused seisaksid koos isikutest, kes hiljem lõpuliselt teatavasse mõisasse asuma jääksid. Ma kirjeldan hiljem seda, kuidas ja missugustele maatahtjatest maad antakse. Siin tähendan, et kavatsedes suurt osa mõisaid osaihisustena välja anda, neid omanikke nii palju tuleb võtta, kui palju lõplikke maasaajaid mõisas saab olema.

Mis puutub ülevõtmise kavasse ja ülevõtmise aparati, nimelt kuidas suudame ja saame meie mõisate ülevõtmist korraldada, siis võiksin ma selle kohta järgmist tähendada: meil on praegu juba aparaat olemas, mis on loomu poolest järgmine. Igas maakonnas on üks Põllutöoministeriumi maakorralduse peavalitsuse esindaja, kellel tarviduse järele mitu instruktorit abiks on. Selle nõndanimetatud riigimaade ülema ülesandeks on mõisate revideerimine ja ka raamatupidamise korraldus, niisama kuritarvituse selgitamine, kui sarnaseid juhtub olema. Peale selle on igas maakonnas isikud, kellel loomakasvatuse tundmine erialaks on. Mõisad ise on grupeeritud ülemvalitsejate alla, nagu nüüd ja ennegi see suurmajapidamistes viisiks oli. Et kogu maakorralduse aparaadile ühtlust anda ja kontakti luua Põllutöoministeriumi esitaja ja maakonnaavalitsuse vahel, selleks on loodud iseäralikud maakorraldusenõukogud. Need nõukogud seisavad koos ministeriumi esitajatest, see on maadeülemast oma abilistega ja maakonnaavalitsuste esitajatest. Nõukogu ülesandeks on tähtsamaid küsimusi maakorralduse alal otsustada, näit. valitsejaid nimetada, ülemvalitsejate poolt ettepanud projektid kinnitada jne. Tähendatud aparate silmas pidades kujuneks mõisate tegelik ülevõtmine järgmiselt: niipea, kui maaseadus välja kuulutatakse, tehakse kõigis mõisates täielik inventuur. Selle toimepanijaks oleks komisjon, mis koos seisaks maakorralduse peavalitsuse esitajatest, maakonnaavalitsuse esitajast ja mõnest valla esitajast. Kokkuseatud inventuuri põhjal seatakse ka üleandmise akt kokku, mis inventuuritegijate ja maakonnaülema poolt alla kirjutatakse. Vastutus kogu inventuuri eest läheb aktiga riigi peale üle. Kavatsusel on esialgu rendimõisaid nende endistele

rentnikkudele edasi rentida, sellepärast et viimastel huvi ei ole inventari hävitamiseks. Kavatsus on ka osa endistele mõisaomanikkudele maad rendile anda. Inventuuri tegemiseks on sellekohased blangud juba välja töötatud, niisamuti juhatuskirjad selleks, kuidas ja missuguste põhimõtete järgi inventuuri teha.

Siin puudutati metsaküsimust. Küsiti, kuidas on metsa kasvuga lugu. Ma tähendasin, et maad peale riigi oma kätte võtmist jagunevad kahte ossa. Metsad lähevad otsekohe riigi kätte metsade peavalitsuse alla. Metsade kasutamise asjus on meil teatud kava valmis tehtud. Juba 4 kuud tagasi sai metsade peavalitsusele ülesandeks tehtud metsavalitsuse ametnikkude võrgu kava kokku seada. Viimane on praegu valmis ja analoogiliselt maakorralduse kavaga kokku seatud. Nimelt on igas maakonnas metsaülem olemas. Maakonna metsaülema alla käivad ülemmetsavalitsejad: iga ülemmetsavalitseja alla kuulub umbes 7...20 tuh. tiinu metsa. Metsaülemate all ja nende kasutada on jällegi metsavahid. Rajoonide kavad on juba, kui ma ei eksi, siis vist kõigis maakondades väljatöötatud. Igatahes olid nad Viljandimaal ja ka mõnes teises maakonnas juba 3 kuud tagasi olemas. Olid isegi metsaülemate kohad ära tähendatud, rajooni metsaülemate asupaigad ning osalt isikud valmis vaadatud. Võib loota, kui maaseadus vastu võetakse, et siis ka otsekohe tööle astuda võib ja ilma viivitamata metsad riigi kätte võtta.

On välja töötatud ka metsade kasutamise kava. Kõigile metsaülematele on ülesandeks tehtud metsaraiumise kava välja töötada ja osalt ta ka maksma pandud metsades, mis riigi kätte on võetud. Kavas on arvesse võetud, kui palju on viimastel aastatel raiatud ja normaalne raiumine. Muidugi ei ole veel saadud lankisid ära märkida metsades, sest metsa, niikaua kui ta riigiomandus ei ole, ei ole õigust tungida, kuid eeltööd on tehtud, see on: raiumise alla tulev metsade hulk on välja rehkendatud ja hoolekande all olevates mõisates on juba ka lankisid välja mõõdetud ja välja müüdnud.

See oleks lühidalt kava, kuidas riigimaade pidamine ülemineku ajajärgus kujuneks. Kui veel kord korrata, siis saame järgmise pildi: riigimetsad võetakse otsekohe riigi kätte (J. Teemant: Kõik on riigi omad ja üle võetud).

See on, ma eksisin, kõik võõrandatavad metsad lähevad otsekohe riigi valitsemise alla. Mõisad aga grupeeritakse nende pidajate headuse ja tubliduse järgi. Kõik paremad mõisaametnikud, kus majapidamine mitte halvas seisukorras ei ole, jäetakse kohtadele alles, niisama kavatsetakse paremaid majapidamisi nende endistele omanikkudele edasi rentida. Mis aga otsekohe riigi kätte võetakse, neid peetakse riigi kulul, kust osasid ühe kuni kahe peale tükeldatud viisil välja antakse nendele, kes tulevikus lõplikult sinna asuma jäävad. Sarnane korraldus on mõeldud ainult üleminekuajajärgul, see on senikaua, kui me suudame tükeldamist läbi viia, sellepärast et lõplik siht on ikkagi iseenesest mõistetav väikemajapidamise loomine.

Mis puutub teise momenti, nimelt maade tükeldamine, väljaandmine ja rendi tingimustesse, siis on ka selles asjas suurel määral eeltööd tehtud. Nimelt on suve jooksul täielik ankeet kõigi maasaajate suhtes läbi viidud. Seda toimetati kahes järgus: üks ankeet kõiksugu ühiskondlikkude asutuste ja organisatsioonide kohta, kes maad soovivad saada. Ühiskondlikkude maatarvitajate hulka kuuluvad mitmesugused riigiasutused: maakonna-avalitsused jne. Kõige tähtsamad asutuste liigid oleksid koolimajad, postiasutused, arstide ja veterinaararstide eluasemed, põllutöökoolid, seltsid, mitmesugused katseasutused jne. Nende kõigi kohta on sooviavaldusi küsitud. Registreerimine käis järgmist laadi: saadeti maakonnaavalitsuste kaudu üleskutsed, et kõik seltsid ja asutused oma soovid teada annaksid, kui nad maakorralduse läbiviimisel mõnesuguseid maid või maju enestele tarvitamiseks soovivad saada.

Need sooviavaldused on suuremalt jaolt maakonnaavalitsuste poolt revideeritud sellepärast, et õige palju on tehtud uisa-päisa, ainult kohalikkude huvisid silmas pidades. Näiteks koolivõrgu puhul on arvesse võetud sooviavaldused ainult nende koolimajade ja kruntide kohta, mis maakonnaavalitsuse poolt on kinnitatud. Ka kuulub maakonnaavalitsuste võimupiiri arstide elukohtade, maakonna postijaamade äramääramine ja selles asjas isiklike soovisid arvesse ei võeta. Mis põllutöökoolidesse ja katsejaamadesse puutub, siis on selles suhtes maakonnaavalitsuse esitajad ja teised huvitatud isikud kokku kutsutud ja koos sooviavaldused üles seatud.

Teiseks pandi ankeet toime kõige isiklike maasaajate kohta. See sündis vallavalitsuste kaudu, kes maasoovijaid pidi üles tähendama, ära märkides, kust mõisast või kohast nad maad soovivad saada. Pidiid täiendatud saama teatelehed, mis õige täpise teated maasoovijate endise tegevuse, inventari ning muu varanduse kohta sisaldasid, et selget ülevaadet maasoovijate kohta saada võiks.

Eraldi pandi toime ankeet sõdurite seas, kus niisamasuguseid teateid maasoovijate kohta koguti. Kõik sooviavaldused on grupeeritud üksikute mõisate kaupa, nii et teatava mõisa tükeldamise juures meil selgesti teada on, missugused soovid kellelgi mõisa kohta on. Siin on mitmelt poolt kartust avaldatud, et meil maatahtjaid nii palju ei ole kui maad. Kõik maasoovijate nimekirjad ei ole veel täielikult koos, kuid kui meie üksikute mõisate kaupa maasoovijate nimekirja vaatlesime, siis näeme, et meil maatahtjaid rohkem on, kui meie maad anda suudame. On kindel, et kõigist nendest maatahtjatest põlluharijaid ei saa; kuid see on meile ainult kasuks. Sest meil on võimalus nende seast just neid isikuid välja valida, kes kõige paremini maad harida suudavad.

Need oleksid eeltööd, mis tükeldamise asjus tehtud. Tükeldamise põhimõtted oleksid meil umbes järgmised: (J. Tõnisson: aga tükeldamise aparaat?) Kannatage natukene, kõik tuleb omal ajal. Kõige esiteks tükeldatakse väljaandmisel ainult niisugused maad, mis ilma suuremate parandusteta tarvitamiseks kõlblikud on, kuna kõik maad, mis suuremat parandusi nõuavad – see on sood, rabad jne. jäävad esiteks riigi maatagavaraks. Piiride märkimisel võib maatükke vahetada. Maatükid, mille nüüd või tulevikus suur ühiskondlik tähendus, või maad, mida riik ise ära kasutada soovib, tulevad eraldi välja võtta, siia hulka kuuluvad: mererannad, alevikkude, suvituskohtade ja sadamate ümbrus. Talude rajamisel on põhimõtteks, et talud iseseisvad ja elujõulised oleksid. Talude suurus kõigub keskmiselt 10...50 tiinu vahel. Keskmise talu suurus on 20 tiinu ümber. Kus talu 50 tiinu suur on, seal on igatahes arvesse võetud ka kõlbmata maa, nagu soo ja paemaa. Mets jääb riigi omanduseks, ainult seal, kus maatükid väga väikesed, saavad metsad ära jaotatud. Talude jagamisel püütakse silmas pidada, et talud võimalikult ühte tükki ja ruudukujulised tuleksid. Edasi on terve rida puhttehnilisi nõudeid ja juhtnõore maatükeldamise juures, mille juures ma pikemalt peatuma ei hakka. Täheks ainult seda, et mannermaa mõisate tükeldamise juures suuri raskusi ei ole, raskusi on meil aga Saaremaa ja Petseri maakondade mõisate jaotamisel, kus täiesti eriolud valitsevad, seal on talumaad mõisamaadega segi ja maatükeldamise läbiviimisel tulevad eriseadused niihästi planeerimise kui ka jaotamise suhtes läbi viia.

Tükeldamistöde kord ja aparaat on järgmine: kui mingi mõis tükeldamise alla tuleb – tükeldamisel hakatakse viletsamal järjel olevatest mõisatest peale – saadetakse maamõõtja välja kõike materjale ja sooviavaldusi temale kaasa andes. Maamõõtja vaatab majapidamise natuuras üle ja kõiki sooviavaldusi silmas pidades, teeb tükeldamisplaani valmis. Kui piirjooned ära märgitud, kutsub ta kohaliku planeerimiskomisjoni kokku. Planeerimiskomisjon seisab koos maakonnaavalitsuse esitajast, ministeeriumi maakorralduse peavalitsuse esitajast ja kohalikust vallandukogu esitajatest. See komisjon revideerib tükeldamise plaani läbi ja võtab arvesse kõik sooviavaldused ja iseärasused, nagu popsidele maa andmine – piiride muutmine, mida maamõõtjal enesel raske on tähele panna ja ära otsustada. Kui plaan nõnda kokku on seatud, läheb tema tehnika peavalitsusse, kus ta tehniliselt läbi vaadatakse. Sealt läheb ta planeerimiskomisjoni, mis peavalitsuse esitajatest ja eriteadlastest koos seisab: ma unustasin tähendamata, et kohalikus komisjonis ka metsavalitsuse esitaja on, kes kohapeal metsade huvisid kaitseb. Mainitud komisjon vaatab lõplikult tükeldamisplaani läbi, võtab arvesse kaebused ja sooviavaldused ning kinnitab plaani. Selle plaani järgi juba pannakse ristikivid paigale.

Järgmine samm on maade hindamine. Alguses on rendisuuruse hindamine ligikaudne. Nüüd rehkendatakse renti viljasaagi järele. Maa väljajagamise juures peetakse seda silmas, et eeskätt need saavad maad, kes teda tõesti harivad. Maasaajate järjekorra määrab vallandukogu ära, sest et vallavalitsused maatahtjate tõsiseid vajadusi tunnevad. Põllutöeministeeriumi esitaja valvab aga selle järele, et eeskätt sõdurite huvid kaitstud oleksid ja maatahtjate õigusi ei rikutaks. Muidu võib ette tulla, et need, kes kohapeal ei ole, maast ilma jäävad. Kui maasoovijad end on üles andnud, siis seatakse nende nimekirjad kokku ja pannakse avalikku kohta kaheks nädalaks ülesse, et igaüks neid kontrollida võiks.

Igaühel on õigus kaebust tõsta, kui ta näeb, et tema õigusi on rikutud. Lõpuks lähevad nimekirjad maakonnavalitsuste juures asuvate põllutöösakondade kätte, kes maasaajad lõplikult ära määrab. Metsad ja sooheinamaad, mis riigi omanduseks jäävad ja tükeldamise alla ei tule, antakse enampakkumise teel rendile (J. Tõnisson: kuidas?). Põllutööministeerium annab nad enampakkumise teel rendile.

Järgmine samm on inventari kasutamine. Juba hoolekande all olevates mõisates on asja nõnda korraldatud, et kõik väärtuslik inventar alal hoitud ja suurendatud saaks. Selles mõttes on mõisavalitsejatele kohuseks tehtud karju suurendada; teiseks on kõik mõisate karjad kontrolli alla võetud; kolmandaks on sugukarja märkimine läbi viidud niipalju kui see võimalik on olnud. Mis inventari väljaandmisse puutub, siis lähevad kõik vähemad tööriistad, nagu adrad, äkked jne. üksikutele maasaajatele müügile. Suuremad tööriistad ja masinad, mida üksikud põllupidajad ära kasutada ei saa, läheksid masinatarvitajate ühisuste tarvitamiseks. (J. Tõnisson: kas masinaühisustele?). Jaa, masinatarvitajate ühisustele ja kus niisuguseid ei ole, seal tuleb neid ellu kutsuda. Neile saaksid ka viljakuivatused ja muud niisugused sisseseaded ära müüdnud. Müügile lähevad ka vähemväärtuslikud mitte tõuloomad, kuna kallimad suguloomad sellekohastele ühistutele üle antakse. Tahan veel tähendada, et masinate ja suguloomade ühisuste korraldamise läbiviimiseks on Põllutööministeeriumi poolt kavatsatud paremaid mõisavalitsejaid ära kasutada. Neile saaks tükeldatud mõisatest maad antud. Mad võiksid edaspidi ministeeriumi esitajateks jääda ning masinate ja sugukarjade ühisuste korraldamise eest hoolt kanda (J. Uluots: kui palju valitsejatele maad antakse?). Harilikkude normide järgi.

Järgmine samm oleks abiandmine asunikukudele. See abi oleks niihästi agronoomiline kui majanduslik. Esimese juures ma pikemalt ei peata, sest et Põllutööministeerium kavatses igasugust agronoomilist abiandmist põllutööteaduse laotamise alal, nagu koolide, kursuste jne. korraldamist maakonnavalitsuste kätte jätta. Oma kätte võtaks Põllutööministeerium selle osa abiandmise korraldamist, mis maakorraldamise töödega otsekoheses ühenduses oleks. See oleks nii elumajade kui muude hoonete plaanide valmistamine, brošüüride ja kavade kokkuseadmine. Mis puutub majandusliku abi korraldusse, ehitusmaterjali andmisse ja muul kujul, siis on mitmelt poolt pessimistlikult vaadatud käesoleva maareformi peale sellepärast, et kardetakse, et ei suudeta küllalt inventari asunikukudele anda ja ehitustega majapidamisi varustada. Kuid mina arvan, et see kartus on liialdatud. Mis inventari puutub, siis saab, nagu tähendasin, elavat ja eluta inventari mõisamajapidamistelt. Ka selgus ringreisil, et paljudel mõisasulastel, kellel enne midagi ei olnud, nüüd juba mõndagi majapidamises tarvisminevaid asju on omandatud. Neid on sugulastelt laenatud jne., ühe sõnaga inventari on muretsetud. Seniajani on peasjalikult neid mõisaid tükeldatud, kus ühtegi inventari ei olnud – kui meie aga maatahtjatele sealt maad anname, kus juba inventar olemas, siis saavad nad igatahes hakkama.

Mis puutub ehitustesse, siis peab seda silmas pidama, et paljudel kohtadel, mis on asutatud, juba praegu ehitused olemas on. Maasoovijatest on paljud endised popsid, kellel oma majakene mõisas või seal kõrval olemas. Tükeldamisplaane läbi vaadates võib edasi tähele panna, et vähemalt 1/3, mõnes kohas isegi ligi 1/2 maatükkidest juba ehitustega varustatud – enamasti endised mõisa küünid või mõned muud niisugused ehitused. Plaanide tükeldamise juures on katsutud seda läbi viia, et need ehitused igaüks ise maatüki peale jääksid. Lõpuks on asunikukudele tarvis ehitusmaterjali anda. Senikaua kui nad ehitused üles teevad, on neil täielik võimalus olemas endistes mõisahoonetes elutseda. Praegu ongi nii, et tükeldatud mõisates maasaajad mõisaehitustes elavad, kuni nad igaüks oma maatüki peale ehitused üles teha jõuavad.

Jäeb järgi veel lühidalt maareformi rahalise külje peale pilku heita. See on kahtlemata üks tähtsamatest momentidest. Mis rahalistesse operatsioonidesse üldse puutub, siis võib neid kahte liiki jagada. Ühelt poolt maadetasumine ja selleks krediidi muretsemine. Maatasu hulka kuuluvad mõisnikkude krediitkassa pantkirjade väljaostmine, põllupanga võlgade tasumine, lõpuks rahaliste väljaminekute katmine kui tasu, mille eest üksikud mõisad võõrandamisele lähevad, nende peal olevatest võlgadest suurem on. (A. Uibopuu: kuidas eraoblikatsioonide peale vaadatakse?). Ma arvan, et see saab kujundama tasu suurust. Mina peatan üldistes joontes maareformi tegeliku läbiviimise juures: tasusuuruse määramine on põhimõtteline küsimus – see ei puutu põllutööministeeriumi kavatsustesse. Kõik rahalised

operatsioonid on kavatsus maapanka koondada, mille põhikiri eeltoodud põhimõtete kohaselt kokku seatud on ja praegu tehnilisest küljest redigeerida on. Rahaliste operatsioonide esimesse liiki kuuluks nagu tähendatud maa eest tasu määramine. Kuna maa riigi omanduseks läheb, siis on kavatsatud ka tasu riigi hooleks jätta, – riigilaenu teel seda summat kokku võtta. Mis puutub riigilaenu tasumisse, siis oleksid selle allikad: 1) rent, mida maadelt saadakse, 2) metsade sissetulekud, lõpuks sissetulek ehituste müügist, sest põllutöoministeriumil on kavatsus neid ehitusi, mis üksikute maatükkide peal on, mitte rendile anda, vaid maasaajatele ära müüa. Kuna maa eest tasu maksta mitte täiel mõddul kavatsatud ei ole, siis on igatahes arvata, et metsade sissetulekut, maarendist jne. meie mitte ainult võlaprotsente katta ei jõua, vaid ka võlga pikapeale kustutada võime. Teine liik rahalisi operatsioone oleks võõrandatava inventari eest tasuandmine ja maasaajate ehituste peale ja maaparandusteks laenu andmine. Need oleksid pangaoperatsioonid, sest pank võib rahasaamiseks oma obligatsioonid välja anda. (J. Tõnisson: mis tasu ta kindlustuseks saab?). Seda tahtsin ma just öelda. Maaseadust sel kujul, nagu ta meie III lugemisel praegu on, kus maa põlisele rendile antakse, on tihti kritiseeritud sellepärast, et ei saavat laenusid maaparanduseks anda. Puuduvat kindlustus laenude vastu, mispärast tuleks maa pärisomanduseks müüa. Mina arvan aga, et kui meil on uued alused maa väljaandmisel tarvitusele võetud, siis tuleks igatahes krediidisaamiseks uuendusi läbi viia. Nimelt on kavatsatud selles mõttes obligatsioonid inventari ja maaparanduste peale maksvaks tunnistada. Mina arvan, maaparandused, ehitused jne. uute maapidajate pärisomanduseks jäävad, siis igatahes võivad nad sellega ka vastutada. Ja mina arvan, et sellega meie mitte tagurpidi, vaid samm edasi läheme, sellepärast et meie paneme aluse produktiivsele krediidile. Kui meie maa peale krediiti välja anname, siis võib krediidiandja hooletu olla. Maa vastab krediidi eest. Et maahind alatasu tõuseb, siis on krediidiandjal alati kindlustused olemas ja teda ei huvita see, kuidas seda krediiti tarvitatakse, sellest kujuneb, et sellest tihti selle asemel, et krediiti maaparanduseks tarvitada, teda isiklikkudeks väljaminekuteks ära kulutatakse. Kui aga nüüd laenu inventari peale läheb, siis on laenuaaja sunnitud ta selleks ära tarvitama. Siis küsitakse, kui palju riik protsente võtab, kas 5 või 10. Täheandati ainult, et riik ei tarvitse sugugi erapankade seisukohale asuda, et asunikke nõõrima hakata.

Raskusi võib sünnitada vast veel laenuandmise aparraadi loomine. Kuna laenu inventari peale antakse, siis on muidugi võimalus olemas seda inventari maha müüa ja kõrvaldada. Et valveaparaat selle järele raskeks ei läheks, siis on kavatsatud laenu ühistegeliste asutuste kaudu organiseerida. Meie panga agentideks oleksid ühistegelised asutused, kes kohapeal hästi laenuaajaid tunnevad ja teavad, kui suurel määral ühele või teisele laenu usaldada võib. Meil on praegu isiklik krediit väikelaenuasutustes läbi viidud. Kui meie inventari pantimise võimalusi loome, siis on arvata vast, et ka sellest raskusest, mis inventari alla laenuandmine kaasa toob, üle saame. Nii oleks üldistes joontes see kava, mida maareformi tegelikult läbiviimisel mõeldakse, silmas peetud kui küsimusi tekiks, mis vast selgitusi nõuavad, siis olen mina valmis neid alati andma.

Kui Th. Pool on lõpetanud, võtab sõna J. Tõnisson.

“Austatud rahvasaadikud! See kava võiks ju väga kenaks aineks olla anderikkale inimesele, kes mitte ei tarvitseks riigimees olla, vaid kellel oleks fantaasiat, see võiks juba sellest materjalist midagi teha. Aga kui meie nüüd oma riigimajandust rajame (M. Kurs-Olesk hõikab vahele: kas üksainus asjatundja on Eestis ja see on Jaan Tõnisson!). Ma annan ikka eesõiguse naisterahvastele. ...Vaadake, lugu on nii, et kui me oleme kõnelnud ühte ja teist selle kavatsuse vastu, siis oli see ikka selle oletusega, et meie kõige suuremaid võimalusi arvesse võtame.”

Edasi kritiseerib ta kooperatiive. Siis räägib ta, kuidas Kuropatkin vasikaid kasvatas. Kuropatkin olevat selle eest peaaegu autähe saanud. Miks ta ei saanud, jääb meil teadmata, sest vahepeal hüüab keegi: “Paul Pinna saaks sellega palju paremini toime, kui teie siin teete” (mõeldud on nähtavasti J. Tõnissoni etlemist). J. Tõnisson vastab, et las saab. “Paul Pinna on üks anderikas mees. Selle osa usaldaksin ma tema kätte ja siis oleks see igatahes paremates kätes kui mõne pahempoolse asjatundja käes.”

Nüüd esineb võrdlemisi pikalt J. Uluots, kes alustab sellega, et me anname väga hea- tahtliku hinnangu, kui me seda maaseadust luukereks nimetame. Seadusel ei pea aga ainult

luukere, vaid ka veri, lihased ja sooned olema. “Ma pean aga oma suureks kurvastuseks konstanteerima, et minister küll seletas, kuidas oleks võinud mõelda ja öelda inimene, kellel laialine fantaasia on, mitte just sellega Asutavas Kogus esinema.

Mina ütlen, et kõige suurem puudus selles seletuses, mis minister andis, seisab just seaduslikkuse ignoreerimises, teadmatuses. ... meie Põllutöoministeeriumis on täielik meelevald maksmas, mitte aga ei ole seadus”. Veel hulk aega nullistab ta ministri ettekannet ja lõpetab:

“Niisugust seletust sarnasel kujul ei oleks võinud mitte anda, asja peale tõsisemalt vaadates, mitte ette kanda seda, mis Asutavas Kogus suurele hulgale kuulamist ära ei tasunud”.

Th. Pool vastab kriitikale:

Austatud rahvasaadikud! Mõlemad eelkõnelejad nimetasid mind fantaseerijaks. Ma ootasin suure huviga asjalikku seletust, kuid pean tunnustama, et nad minu fantaseerimises üle trumpasid. Nimelt maalisid mõlemad eelkõnelejad kuradi seina peale ja siis hakkasid teda suure hoolega pilduma. Eeldusi, mis vähemalt minul iialgi mõttes ei ole olnud, tõi iseäranis viimane kõneleja ette. Ta ütles: Põllutöoministeerium tahab minna seadusandlikust teest mööda, omapäraliselt, oma voliga seda maksta panna, mis Asutav Kogu pole veel läbi läinud. Ma paluksin eelkõnelejaid näidata, kuidas saab Põllutöoministeerium seadustena neid kavatsusi maksta panna, mida mina ette tõin, kui meil maaseadus alles vastu võtmata. Ma oleksin võinud seda kõike, mida ma siin kõnelesin, paragrahvide kaupa ette tuua, nagu ta meil ministeeriumis on välja töötatud. Aga ma arvasin paremaks seda refereerida. (Vahelehiite: kroonuvaranduste valitseja, maade ülemad). Mis nendesse staatidesse ja maade ülematesse puutub, siis on meil staadid ära tähendatud, nii nagu kõigis teistes ministeeriumides. Staadid on eelarvekomisjonist läbi läinud ja minul ei ole teada, et meil mõnes teises ministeeriumis ametnikkude staadid teisel teel oleksid kinnitatud. Järelikult asub Põllutöoministeerium samal alusel nagu kõik teised ministeeriumid.

Tähendati, et Põllutöoministeerium tahab kõike seda, millest mina kõnelesin, omavoliliselt läbi viia, kuid seda ei ole temal iialgi mõttes olnud. Kui mina siin rääkis, siis tahtsin teada anda, mis kavatsused Põllutöoministeeriumil on. Need kavatsused saavad kõik seaduste näol kas valitsusele ette pandud või nagu näiteks maapanga seadus, Asutavale Kogule läbiarutamiseks antud. Kõik sünnib niisuguses korras, nagu seda eelkõneleja soovib. Mis edasi puutub sellesse, nagu oleks siin ilusaid luulekujusid Asutavale Kogule ette maalikud, siis tähendan, et suur osa nendest “luulekujutustest” on ellu viidud. Muidugi meie ei ole kõiki neid kavatsusi paragrahvides saanud veel maksta panna, sellepärast et meil ei ole maaseadus veel lõplikul kujul käes. Kuid niipea, kui maaseadus läbi läheb, tahetakse kavatsusi ka seadusandlikul teel finantseerida. Kirjeldatud kavatsused on suuremalt osalt kokkuvõtte praktika peal ära katsutud kogemustest. Ka pean oma kohuseks seda juurde lisada, et nende kavatsuste välja töötamine ei ole Põllutöoministeeriumi peavalitsuse esitajatel üksi ülesandeks olnud, vaid sellest on osa võtnud ka maakonnavalitsuste esitajad, kes suure osa kõigist kavatsustest on läbi vaadanud ja heaks kiitnud. Kavatsuste tegemine kujuneb harilikult selle järele, et kogu töö jagatakse peavalitsuste vahel ära. Igati neist töötab välja seda, mis kellegi kompetentsi kuulub. Siis kutsutakse kavade arutamiseks konverentsid kokku, mis maakonnavalitsuse tegelastest ja Põllutöoministeeriumi esitajatest koos seisab. Järelikult isikutest, kes õige mitmesugustesse erakondadesse kuuluvad, Maaliidust alates kuni sotsiaaldemokraatideni. Võib öelda, et ka maakorralduse peavalitsuse tegelik juhataja mitte tööerakondlane ei ole, vaid rahvaerakondlane; seega töötegijad aga mitmesugused on. Mõlemad eelkõnelejatest puudutasid õige vähe maareformi majanduslikku külge, nad ei toonud Põllutöoministeeriumi kavast ühtki faktilist puudust ette. Nii ei saa selles suhtes nende kõne juures lähemalt peatada. Ainuke asi, millest kõneldi, oli osatühisuse puudus küsimus. Siin toonitati, Põllutöoministeerium tahtvat osatühisusi maareformi aluseks seada. Seda ei ole Põllutöoministeerium tahtnud. Osatühisused on hädaabinõu ülemineku ajajärgul, mille abil lohakilejäänud mõisaid senikaua pidada, kuni nad lõplikult maatahtjatele kätte antakse. Meil on osatühisuste asjas kogemusi olemas, neid tahetakse arvesse võtta. Siin armastatakse Saaremaad iseäranis osatühisuste suhtes ette tuua. Mis puutub põldude ülesharimisse, siis pean ma tunnustama, et Saaremaal igatahes on õige häid tagajärgi saadud ja neid tahetakse ära kasutada, kuna halbadest mööda minnakse.

Mis ka muidu majapidamisse puutub, siis annavad osaihisused vastastikuse vastutuse alusel kõige paremaid tagajärgi. Siin kõneldi, meil on kogemusi Venemaa enamluselt selles, kuidas neid osaihisusi asutada. See on mõtete pahupidi pööramine, sellepärast et niipalju tahtjaid kui mina tean, on meil neid osaihisusi asutatud, see on kavatsetud asutada sarnastena, mis üksikutest majapidamistest koos seisavad. Meil saab igaüks oma maatüki kätte. Meie võiksime maa lõplikult välja jagada, kuid viga seisab selles, et meie ei suuda ühe hoobiga kõiki maid tükeldada. Osaihisuse teenused on selles, et meil esiteks on solidaarne vastutus inventari alalhoidmises ja maa täiskülmises, ja teiseks, et meil on vähema arvuga isikutega tegemist. Kui meie maa igaühele üksikult välja anname, siis peame kõigi korralduste asjus iga üksikuga tegemist tegema, nagu maksude sissenõudmise juures jne., osaihisus maksab maksu mõisate kaupa.

Härra Tõnisson tegi etteheiteid, et meil on kavatsus mõisaid ka endistele rentnikkudele ja omanikkudele ülemineku ajal edasi rentida. Ma tahaksin toonitada, et see on jällegi hädaabinõu. Ma tähendan veel kord selle peale, mis vahe on Rahvaerakonna ja selle ettepaneku vahel. Ma saaksin aru Rahvaerakonna ettepanekust, mõisad omanikkudele edasi jätta, kui tema ütles, et meie maksame mõisnikkudele turuhinna välja. Siis oleks mõisaomanikul huvi produtseerida. Niipea, kui tema samale teele asub, nagu pahempoolsed erakonnad, makstes tasu alla turuhinna, kus vahe mitte põhimõttes, vaid tasukraadides seisab, siis ei ole omanikul põhjust inventari suurendada. Küll aga siis, kui meie fikseerime selle inventari määruse kindlaks, mis vähema hinnaga võõrandamisele tuleb. (J. Tõnisson: aga kui halvendamise korral vähem makstakse) ja mis üle selle, omaniku vabaks tarvitamiseks jätame. Siin küsitakse edasi, kuidas võib ühe või kahe aasta peale maid rendile anda? Kas leidub isikuid, kes sellega lepivad. Ma pean tähendama, et meil on praegu mõisaomanikkudega analoogilised lepingud teoksil, nimelt viinavabrikute asjus. Kui tekkis kavatsus viinavabrikuid käima panna ekspordi tarvis, tõstsid mõisaomanikud küsimuse üles, mis saab, kui maa võõrandamine paari kuu pärast läbi viiakse, siis jäävad nemad remondikuludest ilma. Omanikud jäid sellega rahule, kui meie neile lubasime karantiisid muretseda, et need remondid, mis nad praegu teevad, neile välja makstakse, kui maade võõrandamine tuleb ja niisama ka tagavarasid ei konfiskeerita. See on tunnustuseks, et võimalused on küsimusest sel teel üle saada. Mis puutub metsade ülevõtmisse, siis ei leia mina, et härra Tõnisson oleks minu väited ümber lükanud. Meile öeldakse, et metsad eksproprieeritakse iseäraldi, et metsade küsimus on lahus mõisate ülevõtmise küsimusest. Niisama planeerimise jaoks võivad meie tükikaupa või osades maid võõrandada. Kuid tükeldatud mõisad on laiali, ei ole ühes komplektis; ei ole palju juhtumisi, et ei tarvitseks naabri mõisat puudutada. Kui meie aga osakaupa mõisaid metsade ja muude maade näol võõrandame, kes õiendab ja kuidas õiendatakse siis omanikkudega vahekord? Nii palju, kui meil tehnika peavalitsusel andmeid on, siis on arvata, et 4 aasta jooksul mõisad ära suudame tükeldada. Tänavu kavatakse 10 maamõõtjaga 240 000 tiinu aastas tükeldada. Kuni 1. juunini oli üle 100 000 tiinu tükeldatud.

Viimane istung (10. oktoobril 1919) algab 15. paragrahvi ettelugemisest, mis käsitleb võõrandatud maade väljajagamist. Diskussioon tekib jällegi selle üle, kas anda maa põlisele rendile või müüa see eraomandiks. Rahvaerakond ja Kristlik Rahvaerakond võitlevad maa eraomandiks andmise eest, sotsiaaldemokraadid ja Tööerakond on aga selle vastu. Hääletamisel jäävad viimased peale (51 : 32).

Kuigi J. Tõnisson ütleb, et maa ei või olla turukaup, ei jäta ta märkimata, et just omanikuseisus on võimaldanud tal Eerika talu õitsvale järjele viia. Ta sõnab: "Mina tean aga niipalju, et ma tühjast maast olen kõige parema koha terves Eestis teinud, kõige suurema viljaaia ja kui ma sealjuures halliks olen läinud. ja teie ei tea sest midagi!"

Lõpuks jõutakse niikaugele, et istungi juhataja A. Birk paneb maaseaduse tervikuna hääletusele. Hääletus on nimeline. Tulemus: 63 poolt, 9 vastu, 1 erapooletu, 20 ei võtnud osa. Vastu hääletasid J. Hünerson, K. Ipsberg, K. Päts, J. Teemant, J. Uluots (kõik Maa-liidust), N. Kann, A. Kapp (mõlemad Kristlikust Rahvaerakonnast), J. Meyer, H. Koch (Saksa Erakond).

Hääletamisest ei võtnud osa Rahvaerakond (nende seas J. Tõnisson, J. Poska, A. Birk, J. Jaakson jt.) ning osa Kristliku Rahvaerakonna saadikuid (J. Lattik, A. Laar).

Maaseadus võeti 10. oktoobril 1919 küll vastu, kuid mitmed diskuteeritavad küsimused jäid sellest välja. Üksjagu neist (maa eest tasumine) jäid ootama eriseadust, teise osa pidi (maaseaduse § 28 põhjal) lahendama valitsuse vastav määrus. Valitsuse määruse projekti meisterdati Põllutöoministeeriumis paralleelselt maaseaduse arutamisega Asutavas Kogus. Määrus (originaalis: määrused maareformi teostamiseks) koosneb 139 punktist, mis jaotuvad järgmistesse alaosadesse: 1. Üldine korraldus, 2. Võõrandatud varade üleandmine Põllutöoministeeriumile, 3. Võõrandatava inventari hindamine, 4. Riigi poolt üle võetud maade kasutamine, 5. Võõrandatavad, riigi kätte ülevõtmata varandused, 6. Maade planeerimine, 7. Planeeritud maade väljamõõtmine, 8. Riigi poolt ülevõetud maade ja varanduste kasutamise tingimused (riigimaade rent, metsa kasutamine riigi rendimaal, hoonete kasutamine riigirendimaal, riigimaade rentnikkude kohustused ja õigused, tööstusettevõtete kasutamine, inventari kasutamine).

Valitsus seadustas selle dokumendi 20. jaanuaril 1920.

Et Piistaoja arhiivis on selle määruse mustandeid 6..7 modifikatsioonid, on tõenäoline, et põhiosas on see määrus Th. Pooli looming. Loomulikult osalesid selle ministeeriumitöötajad ja võibolla ka mõned põllumeestest erakonnakaaslased (J. Zimmerman, J. Mets), kuid nende abi ei vähenda Th. Pooli hiiglasuure töö tähtsust maareformi teostamise määruste väljatöötamisel ja nende elluviimisel. **Seepärast võime täie õigusega pidada**

Th. Pooli Eesti esimese maareformi isaks. Just tema poole pöördus ka Fenno-Ugrica Selts, et avaldada trükis ülevaade Eesti maareformist. 1936. aastal nägigi päevavalgust Th. Pooli brošüür "Maauuendus Eestis", mis nüüd on E. Järvesoo ettevõtmisel teistkordselt ilmutatud (Tartu, 1992). Võibolla pole päris kohatu küsida: **"Kus on meie praeguse maareformi Th. Pool ja kus on meie praegust maareformi käiku selgitav ja kokkuvõttev brošüür?"** Praegu küll ei paista ei ühte ega teist.